

ÇOCUĞUN DİNLENME, BOŞ ZAMANI DEĞERLENDİRME, OYNAMA, KÜLTÜREL VE SANATSAL ETKİNLİKLERE KATILMA HAKKI

Doç. Dr. Şükran KILBAŞ (*)

İnsan Hakları ve Gelişimi

Liberal anlayış, devlete, bireye hak ve özgürlüklerini yasal çerçeve içerisinde kullandıkları sürece "karışmama" görevi yükliyordu. Ancak liberal devlet tarafından bu hakların ve özgürlüklerin, ekonomik ve sosyal yönlerden güçsüz ve bağımlı halk kitleleri için yaşama geçirilememiş olması sosyal devlet anlayışının gelişmesini zorunlu kılmıştır. Böylece bu hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesinde devletin konumu değişmekte, Sosyal Devlet anlayışı geçerli olmaktadır. Sosyal devlet, sosyal haklar karşısında sadece karışmama durumu ile yetinmemekte ve bu hakların kullanılabilmesi için yeni bir takım görevler üstlenmektedir İkinci kuşak haklar olarak ortaya çıkan sosyal, iktisadi ve kültürel haklar,... soyut özgürlük yerine eşitlik ilkesini öne çıkarmakta ve insanların sahip oldukları özgürlüklerden yararlanabilmeleri için gerekli olanakların sağlanmasına önem kazandırmaktadır. (Kaboğlu, 1996, ss.15-20).

Batı Kültüründe sosyal ve siyasal tabandan kaynaklanan bir gereksinimin karşılanması amacıyla ortaya çıkan İnsan hakları kavramının temelini, dinlerarası, sınıflararası ve ırklararası çatışmalar, sömürgecilik ve Hümanizm anlayışı gibi etkenler oluşturur Batıda insan haklarının kurumsallaştırılmasının yalnızca mutlakiyetçiliğe karşı verilen mücadelelerin değil, aynı zamanda toplumsal barışı kurmaya yönelik çabaların da sonucu olduğunu belirtmek gerekir... Bu açıdan bakıldığında, insan hakları toplumsal barış ve istikrar yönünde can alıcı gereksinimlerin dayattığı pragmatik bir zorunluluktur (Zubaida, 1994, s.40: Özdenören, 1994, s.6)

(*) Ç. Ü. Eğitim Fakültesi

İnsan Hakları Amerikalıların İngiliz sömürsünden kurtulmak için verdiği mücadele sonucunda 1776 Philadelphia Bildirisi, 1789 Fransız İhtilali ve ardından 28 Ağustos 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi sonucunda eşitlik, özgürlük ve kardeşlik idealleri üzerinde yükselen, insanın temel ve doğal hakları olan özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme olarak belirtilmiştir (Efeoğlu, 1994, s.19)

Genel olarak insan hakları bir bütün olmakla birlikte, çeşitli alanlarda değişik türleri vardır. Toplumsal alanda sosyal haklar, politik alanda siyasal haklar, ekonomik alanda ekonomik haklar olduğu gibi, kültür alanında kültürel haklar vardır (Sencer, 1992, ss.3-4) Kültürel hakların sınırı, insan haklarının ulaştığı düzey kadar, bir ülkede kültürden ne anlaşıldığına ve kapsamına bağlıdır, Eğitim etkinliğinin de kültür kavramının bir ögesi ve tinsel bir etkinlik alanı olarak ele alınması gerekir. Kültürün doğal bir parçası olarak eğitim, insanın bilinç üretiminin ideolojik bir halkasıdır... Eğitim, kültürlerin aşılması, yaratılması, kuşaktan kuşağa aktarılması gibi temel işlevleri yerine getirir. Bu nedenle, kültür hakları denildiği zaman eğitim hakları da doğrudan bu kapsam içerisinde yer almaktadır (Çeçen, 1986, ss. 133-138).

Toplumsal değişmeyi... devrimsel yöntemlerle yönlendirmek olanaklı olmakla birlikte siyasal, hukuksal ve eğitsel temele dayalı bu çabaların kalıcı olabilmeleri toplumca benimsenmelerine ya da kurumsallaşmalarına bağlıdır. İnsan hakları bu nedenle bir hukuk dogmatığı, siyasal karar ya da eğitim programı sorunsalı olmaktan çok, en genel anlamda toplumbilimsel açıdan irdelenmesi gereken bir dizi sorun oluştururlar (San, 1994, s.4).

Başlangıçta, **dilek ve istek olarak ortaya çıkan hukuk kuralları daha sonra hak isteme biçiminde somutlaşmaya başlar. Profesör Dasgupta, "bir gereksinimin, toplum o gereksinimi karşılayacak yeterliliğe ulaştığı ve gereksinimin kendisi insanları gelişmeleri ve esenlikleri için gerekli bir temel oluşturduğu zaman hak haline geldiğini"** savunmaktadır. Ancak bu görüşe katılmayan UNİCEF'e göre **haklar gereksinimlerden bağımsız olarak vardır ve bütün haklar eşit ölçüde dokunulmazdır** (Unicef, 1996, s.35).

Çocuk Hakları

Çocuklara tanınan haklar, insan hakları sorununun gündeminde sürekli olarak birinci sırayı almıştır. Henüz daha İnsan Hakları Evrensel Bildirge-

si'nin kabul edilmediği bir dönemde, 1924 yılında Uluslar Topluluğu'nca (Cemiyeti Akvam) Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin benimsenmiş olması da bu yargıyı doğrulamaktadır (Fişek, 1995, s.22). 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin sağlayacağı haklardan öncelikle yararlanacak olanlar kuşkusuz çocuklardır. Söz konusu bildirden sonra çocuk hakları açısından önemli bir dönüm noktası olan diğer bir belge, Birleşmiş Milletler'in yayınladığı 20 Kasım 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirisi'dir. Bu bildiri, insanlığın kendisinde olan en iyi şeyi çocuğa verme yükümlülüğünden kalkarak, çocukla toplum arasında bir ilişki kurar (Tanilli, 1992, ss.21-22).

Uluslararası tüm metinlerde çocuk adına egemen olan anlayış korumacıdır. Çocuğun özgürleştirilmesi ise ikinci derecedeki anlayış olmaktadır. Bu metinlerde öncelikle çocukların özel ilgi ve yardıma özel güvence ve korumaya gereksinimleri bulunduğu esas olup çocuğun toplum içinde bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi, kişiliğinin tam ve uyumlu- olarak gelişebilmesi, yaşama koşullarının iyileştirilmesi, bir takım hak ve özgürlükleri daha geniş olarak kullanabilmesi... gibi hedeflerin gerçekleştirilmesi için uyulacak kurallar sıralanmaktadır (Kırdök, 1998, ss.15-16).

Çocuk Hakları Sözleşmesini Türkiye 14.09.1990 tarihinde imzalamış, 09.12.1994 tarihinde 4058 Sayılı Kanunla ve Bakanlar Kurulu tarafından 23.12.1994 tarihinde 94/6423 sayılı kararla onaylanarak 27.01.1995 gün ve 22184 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir...Sözleşme, çocukların "Magna Cartha"sı ya da "İnsan Hakları Yasası" sayılmaktadır. Onsekiz yaşından küçük insanların temel hakları 54 madde ile düzenlenmiş bulunmaktadır (Akıllıoğlu, 1995, s. 1).Sözleşmeyi onaylayan ülkelerin, bu haklara, ulusal kaynaklar nezdinde birinci önceliği tanımada anlaştıkları anlamına gelir... Bugün bile, kapsamı çok büyük ölçüde sanayileşmiş ülkeler tarafından belirlenen uluslararası işbirliği, aslında, milyonlarca çocuğun haklarının yaşama geçip geçmeyeceğinin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Uluslararası finans anlaşmalarının Çocuk Hakları'na dair Sözleşme'yi dikkate alması bazılarında mantıksız gelebilir. Ancak UNİCEF, doğdukları dünyanın ekonomik açıdan yanlış yönetilmesinin bedelini sağlık, eğitim, fiziksel ve zihinsel açıdan normal gelişme haklarını yitirerek ödeyen çocukların bu durumlarına seyirci kalınmasını çok daha mantıksız saymaktadır(Unicef, 1996, s.35).

Unicef tarafından hazırlanan Tanıtıcı Dosyada „Çocuk Haklarında Bir Dönüm Noktası" başlıklı metinde sözleşmeye ilişkin bazı özellikler şöyle belirtilmektedir.

"Sözleşme çocuk haklarına ilişkin bugüne dek hazırlanmış en eksiksiz belgedir ve ayrıca bu haklara uluslararası yasa gücünü kazandıran ilk metindir." „Bu sözleşme ile taraf devletler çocuklara yönelik davranışlara ilişkin olarak yalnızca ahlaki yönden değil hukuken de sorumlu hale gelmiş bulunmaktadır."

"Sözleşme, çocuk haklarını koruma ve geliştirme çabalarına en büyük önceliğin tanınmasında ısrarlı olan yasama organlarındaki görevliler, eğitimciler, dini liderler, enformasyon araçları, özel kuruluşlar, çocuklara yardım ve benzeri gönüllü kuruluşlar için bir ivme noktası oluşturmaktadır."

"Sözleşme, çocukların her türlü sömürüye, uyuşturucu ve istismara karşı korunmasını olduğu kadar kültürel haklarını da güvence altına almayı amaçlamaktadır."

"Sözleşmeye göre çocuğun bakımı ve korunmasındaki başlıca sorumluluk aileye ait olmakla birlikte, devletin bu konuda ailelere yardımcı olması gerektiği konusuna da yer verilmektedir" (Oktay, 1996, ss.81-82).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesi "**taraf devletlerin ÇHS'deki haklara saygı göstermesini, hiçbir ayırım gözetilmeksizin her çocuk için güvenceye almasını ve tüm uygun önlemleri alarak çocukları her tür ayrımcılığa karşı korumasını** öngörürken 3. Maddesi çeşitli kuruluş ve yetkililerin çocukları ilgilendiren kararlarında, "**çocuğun üstün yararının temel düşünce**" olduğunu vurgulamıştır. 4. Maddeye göre **Taraf devletler, sözleşmede tanınan hakların uygulamaya konulması için zorunlu olan tüm yasal, yönetsel ve başka önlemleri alma yükümlülüğünü** üstlenmiştir. 5. Madde ise **ana-babaların -ve gerektiğinde başka kişilerin- sözleşmedeki hakların kullanımı için çocuğu yönlendirme ve uygun öğütlerde bulunma konusundaki sorumluluk, hak ve ödevine saygı göstermelerini** istemiştir (Gülmez, 1994, ss.114--117).Oyun, dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı sözleşmenin en ileri hükümlerinden biri olarak nitelendirilmektedir.

Madde 31- 1.Taraf devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.

2. Taraf devletler çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler (Akıllıoğlu, 1995, s.81).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin bu konudaki dayanak maddeleri ise aşağıdadır:

Madde 24- Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 27- 1. Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir.

1961 ve 1982 Anayasaları kişinin beden ve ruh sağlığının korunmasını ve insan onuruna yaraşır biçimde yaşamasını sağlayacak haklar tanırlar ve devlete de önemli görevler verir.1982 Anayasamız, devletin "sosyal hukuk devleti" olduğunu açıklar ve temel amaçları ve görevleri arasında "kişinin temel hak ve özgürlüklerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, sosyal ve ekonomik engelleri kaldırmak" olduğunu belirtir. Örneğin "sporun kitlelere yayılmasını teşvik edecek, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli önlemleri alacaktır" denilmektedir.

Çocuk Kimdir?

Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğu, "**onsekiz yaşından küçük her insan**" biçiminde tanımlamaktadır(Gülmez, 1994, s. 114). Biyolojik olarak çocuk ergenlik çağından önceki birey olarak tanımlanabilir. Ergenlikten önceki bu dönemde çocuk genellikle ailede anne babasına bağımlı birisi olarak ele alınmakta, bir birey olarak kabul edilmemekte, bağımsız bir kişiliği olduğu gündeme gelmemektedir (Polat, 1997, s.7).

Bebekliğin tersine çocukluk, biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir kurgudur... Bu nedenle bir kültürün toplumsal açıdan çocukluk fikrine sahip olmaksızın var olması olasıdır. Fakat tüm toplumsal kurgular gibi çocukluğun da süregelen varlığı, kaçınılmaz değildir... Çocukluğun yok oluşu, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki ayırıcı çizginin hızla aşındığına ilişkin gözlem yeterince yaygındır. Anlaşılmayan nokta, çocukluğun ilk planda nereden kaynaklandığı ve niçin yok olduğudur. Eski Yunanlılar, çocuğun doğası konusunda çelişkili olmalarına rağmen eğitim konusunda aşırı tutkuluydular. Okul için kullandıkları kavram boş ya da serbest zaman (leisure) idi. Karakteristik Atina anlayışına göre uygar bir kişi, serbest ya da boş zamanını doğal bir biçimde düşünme ve öğrenmeyle geçirirdi. Aslında "çocuklar" sözcüğünü, özel bakım ve koruma biçimleri gerektiren özel bir insan grubunu belirtmek için kullanırsak,. Eski Yunanlılar, özel bir yaş kategorisi olarak çocukluğa az ilgi göstermiş olup, çocuk ve genç için kullandıkları sözcükler çok belirsizdir. Araştırmalar Ortaçağ boyunca çocukluğun kendine özgü doğasının bilinmediğini, çocukların küçük birer yetişkin olarak algılandığını göstermektedir. Ortaçağ dünyasında okuryazarlığın, eğitim düşüncesinin ve ayıp fikrinin olmaması, çocukluk fikrinin oluşmadığının göstergeleridir .Çocukluk fikri, Rönesans'ın büyük icatlarından olup belki de en insani olanıdır. Çocukluğu bir masumiyet ve zayıflık dönemi olarak görüp yetişkinlere "masumiyeti koruma ve zayıflığı güçlülüğe dönüştürme görevi"ni veren bu anlayış onyedinci yüzyılda ortaya çıkmış ve çocukların yaşamında birçok değişiklik bu dönemde oluşmuştur. Çocuk ile ilgili görüşlerin ancak 19. Yüzyıldan itibaren değiştiğini, çocuk eğitimi ve psikolojisi ile ilgilenilmeye başlanıldığını görüyoruz. Bilim, ulus-devlet ve dinsel özgürlük ile birlikte hem toplumsal bir yapı hem de psikolojik bir koşul olarak ortaya çıkan çocukluk anlayışı günümüze kadar inceltilmiş ve desteklenmiştir (Jenkınıs, 1989, ss. 14-15; Franklin, 1993, s.24; Postman,1995, ss 17-18,.30-32).

Günümüzde çocuk eksik bir yetişkin gibi ele alınıyor. Oysaki çocukluk, "gerçek yaşama" bir hazırlık dönemi olmayıp bizzat amacı kendinde, kendine özgü gereksinimleri bulunan bir yaşam kesitidir. Çocuk kendine özgü kişiliğe sahip olan bir bireydir.

Çocukluğu daha iyi açıklayabilmek için aşağıdaki ölçütleri değerlendirmek gerekir:

1-Çocukluk, belirlenmiş bir süreye bağlı evrensel bir yaşantı değil, tarihsel olarak değişen kültürel bir yapıdır. Çocukluk olgusu, kültürel çeşitliliğe ve göreceliliğe sahiptir. Batı'daki ile ilkel toplumdaki çocukluk kavramı aynı anlamı içermemektedir.

2-İki yaş grubu arasındaki ayırım çizgisi tutarsızdır.

3-Çocuklar negatif bir biçimde yetişkin olmayanlar diye tanımlanmaktadırlar.

4-Çocuk kavramı kronolojiden çok, iktidarla ilgidir. Kavram belli bir yaşa işaret etmekten çok güç ilişkisini belirtme eğilimindedir ve başlangıçta düşük statüye tabi olanları tanımlamak için kullanılmıştır.

5-Çocukluk oldukça yeni bir buluştur. (Franklin, 1993, ss.22-24)

Çocuğun Boş Zamanı Değerlendirme Hakkı

Toplumsal değişme, özellikle toplumun genç kuşaklarını sarsmakta, henüz kimliğini bulamamış ve toplumsal rolü ile özdeşleşememiş gençler, değişen toplumsal değerler karşısında bocalamaktadır. Durkheim, toplumsal kuralın yokluğu ya da önemini yitirmesi olan kuralsızlaşma(anomie) konularını çocuğa ahlaksal eğitim vererek, ona hem disiplin anlayışı kazandırmak, hem de toplu Sanayileşme ve hızlı kentleşmenin getirdiği toplumsal/kültürel değişme toplumun msal gruplarla bağını güçlendirmek olarak anlamaktadır (Tolan, 1981, ss. 85, 97). Çünkü gençler, bireysel ve toplumsal haklara sahip olmalarına karşın, "**ben**" duygusu yerine "**biz**" duygusunun etkili olduğu bir dayanışma içerisinde bulunmak istemekte, modern yaşamın getirdiği yalnızlık duygusu ve yabancılaşma karşısında yeteneklerini kullanabilecekleri güçlü ve anlamlı statüler aramaktadırlar (Bucher ve Bucher, 1974, s.3). O halde insanın edilgen, yabancılaşmış bir tüketici olmaktan kurtarılıp, "herhangi bir yönelme bağlamı içinde bulunmak" gereksinmesini gidermek üzere, boş zamanını etkin ve anlamlı bir biçimde değerlendirmesi sağlanamaz mı ? (Fromm, 1982, ss, 82, 86)

Tarihi boyunca geçerli olan iki felsefeden birincisi boş zamanı değerlendirmeyi amaç olarak görmüş, eğlendirme ve hoş vakit geçirmeyi benimsemiştir. İkincisi eğlendirici fırsatlar yaratmanın yanısıra değerleri ve tutumları kapsayan bazı toplumsal amaçlara ulaşmayı planlayan bir teknik olarak da

kullanılabileceği anlayışını taşır. Bu iki anlayış birbirini bütünler (Sessoms ve Kraus, 1971, ss. 434-437). Amerika'da boş zamanı değerlendirme 1918'de en önemli eğitim aracı olarak kabul edilmiş (Corbin, 1970, ss.6-9) ve 1930'lu yıllarda ise kişilik gelişimi ve toplumsal değişiminin aracı olarak bu alanda gençlik örgütleri kurulmuştur.

Marx tarafından insanlığın gelişmesi için olanak kabul edilen "boş zamanı değerlendirme", "toplumsal bütünleşme" ve "toplumsal değişim"nin önemli bir aracı olarak da görülmektedir. Modern psikiyatri ve psikoloji çalışmalarına göre de bireyler yaparak ya da yaratarak dışsallaşamıyorlarsa ve yaratıcı güçlerinin sonucunu yansıtan bir dış dünya ile etkileşim içinde değilse depresyon içine girmektedirler (Tolan, 1981, ss.199-200). Bireyin "kendini gerçekleştirme" gereksinimine ilişkin olarak Maslow'un yaptığı çalışmalar da bunu desteklemektedir. Boş zamanı değerlendirme davranışının bireyin "kendini gerçekleştirme" ve "kabul görme" gereksinimlerinden etkilendiği bilinmektedir (Mills, ss.184-199).

Büyüme, gelişme ve olgunlaşma sürecinde çocuk çeşitli insanlarla etkileşim içindedir. Bunlar özellikle anne-baba, bakıcı ve öğretmen, gençlik önderi gibi yetişkinler olabileceği gibi akran grupları da olabilir. Bu etkilenmeler, olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Boş zamanı değerlendirme ortamları çocuk ve gençlerin akranları ve önderleri ile özgür ve demokratik olarak etkileşebilecekleri yerlerdir. Toplumsal çevre, bireyin duygusal ve düşünsel tutum ve davranışlarını, belli dürtüler, belli amaç ve sonuçlara ulaştıracak eylemlere kanalize ederek biçimlendirir

Geniş bir yaş dönemini kapsıyan ve son derece çeşitli gereksinimleri, yetenekleri ve potansiyelleri içeren çocukluk, oyun, öğrenim ve yetişme çağıdır. Bu nedenle günboyu çalışmaya zorlanması onun eğitimini, sağlığını, beden ve kişilik gelişmesini olumsuz yönde etkiler (Akarşlan, 1997, s. 25, 26). Boş zamanı değerlendirmenin sağlayacağı yaşam deneyimleri çocuk ve genç toplumda karşılaşacakları sorunları çözmeleri ve toplumla bütünleşmeleri için en büyük fırsatı sağlayacaktır (Atkinson, 1969, s.1560).

Boş zamanı değerlendirme, hızlı toplumsal/kültürel değişim içindeki toplumlarda gençlerin, okuldışındaki kişilik gelişimlerini ve toplumla bütünleşmelerini sağlayabilir. Aksi halde çocukluktan yetişkinliğe geçerken genç kendisine uygun rolleri oynayamamaktan ve yetişkin dünyasında yerini ala-

mamaktan dolayı sapkın davranışlar gösterebilir ve kuraldışı grupların üyesi olarak toplumun dışına düşebilir (Skovholt, 1986, ss. 38-46). Toplumsal değişme sonucunda toplumsal yapı da toplumdaki geleneksel rol ve işlevleri de değişime zorlamakta, toplum yaşamında açığa çıkan uzmanlaşma ve işbölümü, toplum yaşamına gençlik merkezleri gibi yeni toplumsal örgütlerin girmesini ve öte yandan okulun boş zamanı değerlendirme eğitimine önem vermesini gerektirmektedir.

Okul, çocuğun kendi bölgesindeki ya da dünyadaki sanata ve bilime katılmasını sağlamalıdır. Bu nedenle, okullar, bir taraftan öğrenci, personel ve programlarını ve uygulamalarını boş zaman değerlendirme ilkelerine göre yöneltirken bir yandan da genel eğitimin amaçlarını gerçekleştirme sorumluluğunu taşımaktadırlar. Milli Eğitim Temel Kanunu'nda "Beden .. bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir biçimde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip ... yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler yetiştirmek" 1739/2 genel amacının yanısıra" boş zamanları iyi bir biçimde değerlendirme ve kullanma alışkanlığı kazandırma (1739/40) özel amacına yer verilmektedir.Çocuğun bedensel ruhsal ve toplumsal gelişimi bu yaşlarda onun içinde bulunduğu beslenme, barınma, dinlenme, eğitim görme gibi koşullarının bir ürünüdür.

Okul-iş ve ev yaşantısının, çocuklar ve gençler üzerinde moral açısından çeşitli zorlamaları ve tekdüzeliği nedeniyle yaratacağı gizli yorgunluğu boş zamanı değerlendirme etkinliklerine katılma ile gidermek ve onların dinamizmini arttırmak toplum yaşamına önemli katkılar sağlayacaktır. (Erkan, 1975, ss. 6.10). Çünkü boşzaman etkinliklerine zihinsel olmayan katılım, başarıyı belirleyen zihinsel olmayan etkenler arasındadır. (Varış, 1968, ss. 125-135; Özgüven, 1976, s.24). Çocuğu gelecekteki yetişkin yaşamına daha yaratıcı bir birey olarak hazırlarken, bu günü de daha yararlı uğraşlarla geçirmeye yönlendirecek oyun ve boş zaman değerlendirme etkinlikleri çocuğun yaratıcılığını esnetecek ve yaratıcılık kaslarını çalıştıracaktır (MacGregor, 1997, s.7-8).

O halde boş zamanı değerlendirme nedir? Yeniden tazelenme, yeniden yaratma, yeniden güçlendirme, yeniden gençlik ve dinçlik kazandırma olarak ele alınan boş zamanı değerlendirmenin eğitim alanındaki etkisi yeni görülmekle birlikte kökleri insanın akıl, duygu ve toplumsal durumlarında daha derin olarak görülmektedir. Boş zamanı değerlendirme eğitiminin amacı, farklılaşmış değerleri ve becerileri olan toplumsal varlıklar yetiştirmek

için kişiyi çok kapsamlı deneyimlerden geçirmektir (Corbin, 1970, s. 11).Boş zamanı değerlendirme, insanın özbenliğine uygun ve yapmaktan zevk aldığı toplumsal, kültürel ve sportif etkinliklere katılarak, günlük yaşamın sıkıcılığından kurtulması ve başka insanlarla etkileşerek "toplumsal bir kişilik kazanması" olarak açıklanır (Bucher ve Bucher, 1974, ss . 4,11).Yeni fikirlerin daima kişilerarası ilişkilerin süreli olduğu küçük gruplardan çıktığına inanan Mannheim (1965), kişiyi deneyim ortamında yoğunlaştırabilmesi için boş zamanı değerlendirmede eğitim gruplarının birincil grupların yerini alacak biçimde oluşturulmasını önerir. Bugün, okulun biricik görevi birikmiş bilginin aktarılması değil, toplumsal değişimin bir aracı olmak ve demokratik deneyim esasında yaşamın bütün aşamalarını yorumlamaktır. Mannheim, boş zamanların (leisure) değerlendirilmesi meselesinin de eğitim ve çalışma gibi demokratik planlama içerisinde düşünülmesi gerektiği görüşündedir. Demokratik kişiliğin geliştirilmesinde boş zaman etkinliklerinin rolü büyüktür (Elbruz, 1982, ss.250, 263, 269).

Tanilli(1992)'ye göre eğitim kavramının üç biçiminden birincisi "sosyal kurum ya da sistem", ikincisi bir "eylemin sonucu", üçüncüsü ise bir "süreç"tir. Süreç olarak eğitim, önceden bilerek ya da bilmeyerek, iki ya da daha çok sayıda insanı birbirine bağlar; onları birbiriyle ilişkiye geçirir ve karşılıklı düşünce alışverişi durumuna getirir. Bu anlamdadır ki, eğitim okulun çerçevesini aşar; her yaşta ve yaşamın her durumunda gözlenen bir süreç olup çıkar. Eğitim artık sadece okulların ürünü olmayıp, çocuğun yaşadığı ortamın da sonucudur. Bugün sadece zeka ya da bellekle değil aynı zamanda duyarlılığın ve beden eğitimi de önemli olmaktadır. Kuşkusuz bütün bunlar çocuğu etkiliyor ve ilerdeki kişiliğinin kimi niteliklerini veriyor(Tanilli, 1992, ss.13-16). Başkalarıyla kurduğu ilişkiden yola çıkarak kişinin kendisi hakkında edindiği izlenimler onun benliğini oluşturur. Çocuğun benliğini tanıyabilmesi ve oluşturabilmesi çevresindeki insanlarla, özellikle de kendi akran gruplarıyla yoğun ilişkiler içerisinde olmasını olacağından, bu ilişkiler onun kendisini ve toplumsal çevresinin daha iyi tanımasına fırsat verecektir.

Çocuğun gelişimi açısından boş zamanı değerlendirmenin katkısını iki alt başlıkta inceleyebiliriz . 1-Kişilik gelişimi ve 2-Toplumsallaşma.

1-Kişilik Gelişimi. Gelişim psikologlarına göre, beş-yedi yaş arasında çocuğun kişilik yapısı ortaya çıkmaya başlar. Çocuk kendi kültüründeki sem-

bolleri öğrenmiştir, ilgisi belli sembollerde yoğunlaşan çocuk, hayali oyunlarda güçlü duygusal deneyimlerle kendini anlatırken, kendi kendine yepyeni bir dünya oluşturur. Bu yaştaki çocukların çoğu düşsel bir dünyanın gerçek yaratıcılarıdır. Bireyin düş gücünün yaratıcılıkta önemli olduğu dönemlerden biri de ergenlik yaşlarıdır. Soyut işlemlerin yoğunluk kazandığı bu dönemde yaratıcılığın gelişmesi, daha önceki yaş dönemlerinde sembollerin iyi öğrenilmiş olmasına dayalıdır. Rogers ve Maslow'a göre bireyin kendi kendini yaratabilmesi, büyük ölçüde kendini gerçekte olduğu gibi algılamasına ve zengin deneyim birikimine dayalıdır (Ülgen,1997,ss. 51-52).

Çocuğun duygularını oyunlarında yaşadığı konusunda ilk defa Freud(1920) durmuştur. Fantezi davranışlarla oyun arasında ilişkiyi görmüş ve çocuk oyunlarında bilinç dışı istek ve zorluklarını yaşar, demiştir (Özdoğan, 1997, s.109).

Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırd edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Freud'a göre insan kişiliğinin üç temel birimi id, ego ve superego'dur. Saldırganlık ve cinsellik dürtüsünün yer aldığı id, zevk ilkesine göre işler. Id'in libido denilen bu biyolojik yaşam enerjisini dengeleyerek ego, onun gerçeklik ilkesine göre boşalmasına izin verir. Freud, toplumun inandığı değerlerin kaynağını oluşturan kısma superego adını verir. Bir toplumun vicdanı, o toplumun bireylerinin superego'sunda yer alır. Ego, id ile superego arasında bir arabulucu ya da denge sağlayıcıdır (Cüceloğlu, 1996, ss.404-409).Kişiliği oluşturan id, ego ve superego sağlıklı insanda birbirleriyle uyum içindedir ve kişinin gereksinimlerini olumlu biçimde doyuracak bir anlaşmaya varmıştır. Sağlıksız insanda ise bu dengeli uyumun yerini çatışma, çelişki ve iç savaş alır (Cansever, 1987/s.115). Reich'a göre bastırılan cinsel istekler nevrotik bozuklukları oluşturacağından altbende bulunan enerjiyi üstbence bastırmak yerine etkinliklere katılım aracılığıyla boşaltmak en sağlıklı yol olacaktır.Aksi halde bastırılan cinselliğin pısrık kişiliği boş zaman, etkinliklerine katılımın ise çocukta dışa dönük ve güçlü bir benlik oluşturacaktır(1983, ss.187-189).

Maslow'a göre insan gereksinimlerinin hiyerarşik yapısı içerisinde en alttaki yaşamsal gereksinimler giderilmeden bir üst gereksinim hissedilemez.. Kişinin gizli kalmış yetilerinin ve yaratıcılığının açığa çıkartılmasını içeren "kendini gerçekleştirme"nin bir yolu boş zamanı değerlendirme etkinliklerine katılım olabilir (Mills, 1978, ss.184-199)

2- *Toplumsallaşma*: Çocuk aile, akran grubu, okul ve diğer boş zamanı değerlendirme gruplarında toplumsallaşmasını yaşar. Okul gibi ortamlardaki yasak, kural gibi yap-tırımlar kalktığında toplumsallaşmış davranış da ortadan kalkabilir. Boş zaman etkinliklerine katılım gruplarında toplumsallaşma içsel ve kalıcıdır. 12-24 yaş grubu üzerinde yapılan bir araştırmaya göre boş zaman değerlendirme etkinliklerine en önemli katılma güduları toplumsal etkileşim ağırlıklıdır. Huizinga ve Sheriff, çocuk için oyun en iyi toplumsallaşma ortamıdır demektedir (Kılbaş, 1994, s.189). Oyun grubunda çocuğun toplumsal ortama uyum sağla-yabilmesi için birçok toplumsal ilişki biçimini öğrenmesi gerekmektedir. Oyun ortamı çocuk için birçok davranış biçimini deneyebildiği serbest bir ortamdır (Özdoğan, 1997, s.115).

Sorumluluk meselesinin superego ile yakından ilişkili olduğunu belirten Mannheim, Freud'un , superego'nun olumsuz yönlerini belirgin olarak vurguladığını, oysaki superego'nun yaratıcılık unsurunu da içeren yapıcı bir güç olduğunu bilindiğini açıklar. Böylece superego, Ego ideali ile birlikte bir değer sistemi yaratmak gücündedir, sanat eserleri, ahlak, din ve bilim bu superego sisteminin nesnelleşmesidir. Mannheim, Freudcuların bireyin toplumsallaşmasının yapıcı ve yaratıcı olanaklarının örtülü bırakıldığını, oysaki superego'daki denetimin gevşetilmesi sonucu yaratıcı güçlerin açığa çıkması sağlanabilir ve böylece, kısmen eğitim yolu ile, kişiyi alışılmamış ve beklenmedik durumlar içerisine sokarak yaratıcılığı ve kendiliğindenliğini geliştirmek, demokratik gelişme örüntüsünde bir aşama olacaktır, demektedir(Elbruz, 1982, ss.253-255)

Öneriler:

1. Çocuk ve gençlerin dinlenme ve kültürlenme hakkını kullanabilmeleri için çocuk klüpleri, çocuk ve gençlik merkezleri, çocuk ve gençlik kampları uygulamalarını geliştirecek örgütlü ortamların gerek merkezi gerekse yerel hükümetlerce geliştirilmesi gönüllü kuruluşların bu konuda harekete geçirilmesi.

2. Okul binalarının çocukları eğitsel etkinliklere katılmalarına olanak verecek biçimde projelendirilmesi, mevcut okullarının bu amaç için yeniden örgütlendirilmesi.

3. Öğretmen ve yöneticilerin boş zamanı değerlendirme ve okullarda eğitsel etkinlikler konularında hizmetiçi eğitime alınması.

4. Öğretmen yetiştiren kurumların ders programlarında boş zamanı değerlendirme ile eğitsel kol etkinliklerine ilişkin dersler konulması.

5. Üniversitelerin ilgili fakültelerince boş zamanı değerlendirmede uzman olarak görev alabilecek "rekreasyon ve gençlik önderliği" adı ile eleman yetiştirecek bölümlerin açılması.

6. Devlet bütçesinden boş zamanı değerlendirme ve gençliğin çok yönlü yetiştirilmesi için daha fazla ödenek ayrılması.

7. Çocuğun bedensel, sportif, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılımı ve başarısının da akademik değerlendirmenin yanısıra dikkate alınmasının eğitim politikasında yer alması.

KAYNAKLAR

- Akarşan, Mediha. (1997). "Anahatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı." Alfa. İstanbul
- Akıllıoğlu, Tekin. (1995). "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme." A.Ü.SBF., İnsan Hakları Merkezi Yayınları, No:13, Andlaşmalar Dizisi, No:1, Ankara
- Bucher, Charles A. ve Bucher, Richard D. (1974). "Recreation for Today's Society." Frentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Corbin, H.Dan.(1970). "Recreation Leadership" Third Edition. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Cüceloğlu, Doğan. (1996). İnsan ve Davranışı. 6. Basım. İstanbul.
- Çeçen, Anıl. (1986). *Kültürel Haklar*. "İnsan Hakları Yıllığı 1985-1986." Cilt 7-8, TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.
- Dewey, John. (1996). "Demokrasi ve Eğitim". (Çev. M.Salih Otaran) Başarı Kültür Yayınları Dizisi, İstanbul.
- Elbruz, Leyla.(1982) Karl Mannheim ve Planlı Değişme". DPT ;1825, SPB ;346, Ankara
- Fişek, Gürhan (1995). *Çocuk Hakları Yasası ve Çalışan Çocuklar*. "Mülkiyeliler Birliği Dergisi". Mayıs-Haziran, Sayı 179-180, Cilt XIX, Ankara.
- Franklin, Bob. (1993). "Çocuk Hakları". Birinci Basım. Ayrıntı Yayınları: 66., İnceleme Dizisi 35. İstanbul.
- Fromm, Erich. (1982). "Sağlıklı Toplum." (Çev.Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrısever) Payel Yayınları, No:58, Bilim ve Felsefe Kitapları, 20, 1 Basım İstanbul
- Gülmez, Mesut (1994). *İnsan Haklarında Gelişmeler; Çocuk Hakları, İş Güvencesi ve Sosyal Şart Alanında Gelişmeler*. "İnsan Hakları Yıllığı." Cilt 16, Ankara.
- Jenkins, Ian. (1989). Antik Devirde Çocuk Eğitimi. (Çev: Hasan Malay). 2. Baskı Arkeoloji ve Sanat Yayınları . İstanbul.
- Kaboğlu, Ö. İbrahim. (1996). *İnsan Hakları*. "Çağdaş Toplum Değerleri." Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, No:11. İstanbul.

- Kılbaş, Şükran. (1995). *Çocuk Hakları Açısından Boş Zamanı Değerlendirme Haklarına Bir Bakış*. "İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri, 17-18 Kasım 1995". Hakimevi, İstanbul.
- Kılbaş, Şükran. (1994). "Gençlik ve Boş Zamanı Değerlendirme". Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Kırdök, Mihriban ve Diğerleri (1998). "Çocuk Hakları." İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi, İnsan Hakları 3. Çiviyazıları 27, İstanbul.
- Kraus, Richard ve Curtis, Joseph. (1977). "Creative Administration in Recreation and Parks". Second Edition. The C.V. Mosby Company. Saint Louis.
- MacGregor, Cynthia (1997) "Yaratıcı Bir Çocuk Yetiştirmek" Papirüs Yayınevi İstanbul.
- Mills, Allan. S. (1985). "Participation: A Test of Maslows Theory". Journal of Leisure Research. Vol. 17. No:3
- Oktay, Ayla. (1996). *Çocuk Hakları Bildirgesinden, Çocuk Hakları Sözleşmesine. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları*, 19, İstanbul.
- Özdoğan, Berka (1997). "Çocuk ve Oyun" Genişletilmiş 2.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Özguven, İbrahim Ethem. (1974) *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler*. H.Ü. Basımevi, Ankara.
- Polat, Oğuz. (1997). "Çocuk ve Hakları". Analiz Yayınları, İstanbul.
- Postman, Neil (1995). "Çocukluğun Yokoluğu". (Çev: Kemal İnal). İmge Yayınları. Ankara.
- Plumb, J.H. (1971). "The Great Change in Children". Horizon, Vol.13, No.1, Winter
- San, Coşkun. (1994). *Demokratik Siyasal Kültür ve İnsan Hakları*. "İnsan Hakları Yıllığı," Cilt 16. Ankara.
- Sencer, Muzaffer. (1992). *Hak ve Özgürlük Kavramı*. "İnsan Hakları Yıllığı", Cilt 14. TODA-İE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi. Ankara.
- Sessoms, H. Douglas ve KAUS, Richard G. (1971). *Recreation*. "The Encyclopedia of Education." Lee C. Deighton, Editor-in-chief. Vol. 7, The Macmillan Company The Free Press,
- Skovholt, Thomas. (1986). *Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Gençlere Yönelik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri*, "Eğitim ve Bilim" (Çev. Gülden Bilal), Cilt 10, Sayı 59. Ocak, Ankara.
- Reich, Wilhelm. (1983). "Kişilik Çözümlemesi." (Çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, NO:61, Bilim ve Felsefe Kitapları, No:21 İstanbul.
- UNICEF, (1966). *Haklar İçin Kaynak UNICEF'in Görüşü*. "Ulusların Gelişmesi."
- Ülgen, Gülten (1997). *Eğitim Psikolojisi*. Alkım Yayınları. Ankara.
- Tanilli, Server. (1992). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz ?* 6. Basım. Say Yayınları. İstanbul.
- Tolan, Barlas. (1981). "Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma." A.İ.T.İ.A. Yayınları No:116, Ankara.
- Varış, Fatma. (1968). "Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler", A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları No:5, A.Ü. Basımevi, Ankara,
- Zubaida, Sami (1994). *İnsan Hakları ve Kültürel Özgünlük*. (Çev.: Nevzat Kırac ve Bülent Peker) "Birlik 65", Eylül, İstanbul. New Perspectives on Turkey, 1994.